

Projectplan

Arbeidstoeleiding binnen het Praktijkonderwijs ten behoeve van leerlingen met een stoornis in het autistisch spectrum

Opgesteld door: C. Sebregts, directeur Symbion
Datum: december 2006
Kenmerk: 0607.os.PrO-ASS.doc

Inhoud

1 Inleiding	2
2 Praktijkonderwijs	2
2.1 Onderbouw	2
2.2 Middenbouw	3
2.3 Bovenbouw	3
3 Jobcoaching	3
4 ROC niveau 1-opleidingen	4
5 Sociaal-emotionele problematiek	4
6 Leerlingen met ASS	5
6.1 Speciaal onderwijs	5
6.2 Onderwijsbehoeften	5
7 Oriënterend gesprek	5
8 Overwegingen	6
9 Benodigde ontwikkelingen binnen Symbion	7
9.1 Onderwijskundige ontwikkelingen	7
9.2 Expertiseontwikkeling	7
9.3 Uitbreiding van het stagebestand	7
9.4 Activiteiten op directieniveau	8
10 Vervolg	8
Projectplan ‘Arbeidstoeleiding binnen het Praktijkonderwijs ten behoeve van leerlingen met een stoornis in het autistisch spectrum’	9
Aanleiding	9
Context	9
Doel	9
Doelgroep	10
Didactische uitgangspunten	10
Activiteiten	10
Resultaat	10
(Externe) verantwoording	10
Tijdpad	11

Beroepsonderwijs binnen het Praktijkonderwijs ten behoeve van leerlingen met een stoornis in het autistisch spectrum

1 Inleiding

De navolgende notitie is geschreven als onderdeel van een eerste oriëntatie op de mogelijkheid om binnen Symbion opleidingstrajecten te realiseren voor leerlingen met een stoornis in het autistisch spectrum (ASS). Het probleem dat er voor deze leerlingen geen adequaat opleidingsaanbod is, werd onder de aandacht van de directie van Symbion gebracht door dhr. Van de Beeten en mevr. Schokkenbroek. Zij zijn ouders van een autistische zoon en hebben geconstateerd dat er voor jongeren zoals hun zoon geen perspectief is op een arbeidstoeleidend traject. De kans van leerlingen met ASS om een baan te vinden en binnen hun mogelijkheden een zelfstandig leven te leiden, wordt daardoor ernstig verkleind.

Symbion is als school voor Praktijkonderwijs (PrO) gespecialiseerd in het begeleiden van leerlingen met een arbeidshandicap naar een baan die past bij hun mogelijkheden. Het opnemen van leerlingen met ASS betekent dat er veel en zorgvuldige voorbereiding nodig is. Voor deze doelgroep is structuur en duidelijkheid noodzakelijk om zich veilig te kunnen voelen en te kunnen leren. Om die reden wordt voor de mogelijke start van een arbeidstoeleidend traject voor leerlingen met ASS een langere tijd uitgetrokken. Het beoogde moment waarop, als daartoe besloten wordt, de trajecten uitgevoerd worden, is augustus 2008.

In deze notitie wordt dieper ingegaan op de implicaties van het realiseren van arbeidstoeleidende trajecten voor leerlingen met ASS binnen Symbion. Om inzicht te geven in de onderwijs- en zorgstructuur van Symbion wordt eerst het Praktijkonderwijs en de doelgroep van PrO-leerlingen nader omschreven. Daarna wordt ingegaan op leerlingen met een gediagnosticeerde stoornis in het autistisch spectrum en hun de onderwijsbehoeften. Vervolgens wordt een eerste inventarisatie weergegeven met betrekking tot de zaken die er binnen Symbion geregeld en ontwikkeld moeten worden alvorens leerlingen met ASS onderwijs kan worden geboden. Dit wordt geconcretiseerd op de laatste pagina's door middel van een projectplan, waarin voorzover als dat in dit stadium mogelijk is, wordt aangegeven hoe verder gegaan wordt met het project.

2 Praktijkonderwijs

In het palet aan onderwijsvormen binnen het voortgezet onderwijs neemt het Praktijkonderwijs (PrO) een aparte plaats in. Praktijkonderwijs is bedoeld voor leerlingen met een IQ van 55 tot 80, die leerachterstanden van 50% of meer hebben op twee van de vier didactische domeinen begrijpend lezen, technisch lezen, spelling en/of inzichtelijk rekenen. Daarbij geldt dat in ieder geval één van de domeinen waarop de leerlingen een achterstand heeft begrijpend lezen of inzichtelijk rekenen is. Veel leerlingen van het Praktijkonderwijs hebben sociaal-emotionele problemen, die al dan niet samenhangen met hun beperkte cognitieve capaciteiten. In veel gevallen komen de leerlingen uit sociaal zwakke milieus, waardoor het hen ontbreekt aan sociale omgangsvormen die nodig zijn om zich gepast te gedragen in formelere situaties, zoals die zich voordoen in het onderwijs en op het werk.

2.1 Onderbouw

Het onderwijs binnen PrO-scholen centreert zich rond drie domeinen: wonen, werken en vrije tijd. Het Praktijkonderwijs duurt maximaal zes leerjaren, waarbij in de eerste leerjaren het accent ligt op de verdere verwerving van de didactische vaardigheden technisch en begrijpend lezen, spelling en inzichtelijk rekenen. Deze fase van het Praktijkonderwijs wordt aangeduid als de Onderbouw, die binnen Symbion twee leerjaren beslaat. In de Onderbouw worden bovendien de praktijkvakken 'hout', 'algemene techniek', 'metaal', 'schilderen', 'groen', 'verzorging', en 'koken' aangeboden om leerlingen kennis te laten maken met verschillende sectoren en hen de basisvaardigheden van de vakken te doen verwerven. Ook wordt aandacht besteed aan de persoonlijke en sociale ontwikkeling van de leerlingen door hen te laten ontdekken welke mogelijkheden er zijn om vrije tijd in te vullen en hen te stimuleren ook buiten schooltijd deel te nemen aan de activiteiten die zij leuk vinden. Daarnaast wordt in de Onderbouw gewerkt aan het leren omgaan met elkaar, de sociale interactie en de ontwikkeling van waarden en normen. Via interne stage leren leerlingen ook vaardigheden die horen bij zelfredzaamheid en 'wonen', zoals het op orde en schoonhouden van de leefomgeving.

2.2 Middenbouw

Na de Onderbouw volgt de Middenbouw. In de Middenbouw worden de didactische vaardigheden onderhouden en waar mogelijk verder uitgebreid. Daarnaast leren leerlingen door middel van begeleidde externe stage welke soorten werk er zijn en met welk type werk zij affiniteit hebben. Het gaat daarbij om eenvoudige werkzaamheden en productiewerk. In de loop van de Middenbouw gaan leerlingen ook op individuele externe stage om kennis te maken met eenvoudig werk in de sectoren verzorging, techniek en groen. Deze stages worden intensief begeleid en met de leerling geëvalueerd door een stagebegeleider. De begeleiding is gericht op het goed laten verlopen van de stage en op het doen ontwikkelen van een voorkeur bij leerlingen voor werk in een bepaalde sector. In de Middenbouw wordt door middel van de praktijkvakken ook gewerkt aan de ontwikkeling van praktische kennis die nodig is binnen een bepaalde sector.

Verder is er aandacht voor de persoonlijke en sociale ontwikkeling van de leerlingen door hen coaching te bieden. De coaching richt zich op problemen en knelpunten die de leerling zelf inbrengt. De leerling leert door de coaching reflecteren en zelf zoeken naar strategieën om problemen op te lossen.

Binnen Symbion wordt aan leerlingen van de Midden- en Bovenbouw eveneens de mogelijkheden geboden om een branchegerichte opleiding te volgen. Symbion biedt de volgende branchegerichte opleidingen:

- veiligheidscertificaat (VCA)
- heftruckchauffeur
- tractorrijbewijs
- mig/mag-lassen
- werken in de keuken
- werken in de schoonmaak
- werken met machines in het groen
- magazijn (start in augustus 2007)

2.3 Bovenbouw

Binnen Symbion duurt de Middenbouw gemiddeld twee leerjaren, evenals de Bovenbouw. Het kan zijn dat een leerling eerder of later dan na twee leerjaren naar de Bovenbouw gaat. Dit hangt van de mate waarin de leerling toegerust is om drie of vier dagen in de week stage te gaan lopen. Als de leerling daar klaar voor is, gaat hij naar de Bovenbouw. Het onderwijs in de Bovenbouw is nog sterker dan de Middenbouw gericht op het domein 'werken'. De stage vervult hierin een belangrijke rol, omdat de leerling via de stage naar een werkplek wordt geleid. Om die reden wordt de stage aangeduid als een 'plaatsingsstage'. Leerlingen stromen uit als hen in het bedrijf of de werkvoorziening waar zij stagelopen een arbeidsplaats wordt aangeboden. Het onderwijs in de Bovenbouw houdt in dat er op één of twee dagen in de week ook enkele theorie- of praktijklessen worden aangeboden om de leerling beter in staat te stellen zich te handhaven in het dagelijks leven en op de werkplek. Ook hier wordt gewerkt aan zelfredzaamheid en persoonlijke ontwikkeling door middel van coaching door een mentor van school.

3 Jobcoaching

Symbion biedt de mogelijkheid een leerling ook na het Praktijkonderwijs te begeleiden op de werkplek. Dit gebeurt als leerlingen risico lopen om de eerste werkplek te verliezen doordat zij bijvoorbeeld niet in staat zijn zelfstandig de vaardigheden te ontwikkelen die nodig zijn om het werk goed uit te voeren. Deze vorm van begeleiding wordt aangeduid als 'jobcoaching'. Symbion werkt hiervoor samen met de Vereenigde ArbeidsCompagnie (VAC) te Dongen.

Jobcoaching kan alleen worden geboden als een aanvraag hiertoe door het UWV wordt goedgekeurd. De ervaring van Symbion is dat de aanvragen die op aangeven van de school door het VAC worden gedaan over het algemeen worden gehonoreerd. Symbion biedt één tot twee jaar jobcoaching. Als blijkt dat er voor een langere tijd jobcoaching nodig is, dan draagt de jobcoach van Symbion de leerling over aan een bedrijf dat gespecialiseerd is in permanente jobcoaching.

4 ROC niveau 1-opleiding

4.1 Ambitie van PrO-leerlingen

Veel leerlingen binnen het Praktijkonderwijs willen graag net als leeftijdgenoten een diploma halen. Dat kan niet binnen Symbion, omdat er geen diploma Praktijkonderwijs bestaat. In de huidige situatie moeten leerlingen van Symbion daarom naar het ROC als zij een beroepsopleiding willen volgen. Het verlangen naar een diploma is soms zo groot dat leerlingen, die daarvoor niet de cognitieve capaciteiten bezitten toch de overstap van het PrO naar het ROC maken. Hieraan kleven veel nadelen, omdat in het ROC de leerlingenzorg minder intensief is dan binnen Symbion. Het ROC is groot en voor PrO-leerlingen onoverzichtelijk, waardoor ze letterlijk en figuurlijk de weg kwijtraken. Veel leerlingen kunnen niet omgaan met de massaliteit van het ROC en door het verlaten van het Praktijkonderwijs krijgt de sociale en persoonlijke ontwikkeling geen aandacht meer. PrO-leerlingen stromen over het algemeen door naar niveau 1-opleidingen, omdat zij een niveau 2-opleiding cognitief niet aankunnen. Aangezien niveau 1-opleidingen in principe drempelloos zijn, krijgen de leerlingen te maken met medeleerlingen die met een heel andere achtergrond dan zij instromen in het ROC. Er zijn leerlingen die afstromen van een niveau 2-opleiding, leerlingen die zonder diploma het VMBO hebben verlaten of leerlingen die om andere redenen geen toegang hebben tot een niveau 2-opleiding.

Hoewel een diploma van een niveau 1-opleiding voor PrO-leerlingen veel waarde heeft, is de status ervan relatief. Een diploma op niveau 1 geeft toegang tot een niveau 2-opleiding, maar is verder te laag om meer dan ongeschoolde arbeid te mogen verrichten. Als leerlingen een niveau 1-opleiding binnen het ROC met een diploma afsluiten, moeten zij zonder begeleiding een baan vinden. Voor veel leerlingen is het vinden van werk dat bij hen past een moeilijke zo niet ondoenlijke opgave.

4.2 Niveau 1-opleidingen binnen Symbion

Om PrO-leerlingen in staat te stellen hun ambitie van een niveau 1-opleiding te realiseren, wil Symbion in de toekomst ROC niveau 1-opleidingen gaan aanbieden aan PrO-leerlingen die de cognitieve capaciteiten en motivatie hebben om zo'n opleiding succesvol te volgen. De leerlijn 'werken', die betrekking heeft op de voorbereiding op de arbeidsmarkt wordt dan ingevuld met de niveau 1-opleiding. De leerlijnen 'wonen' en 'vrije tijd' worden ingevuld volgens de leerlijnen van het PrO, waarbij ook coaching wordt geboden. Ook de stages worden vormgegeven zoals in de Midden- en Bovenbouw gewoon is. Na het voltooien van het PrO inclusief de niveau 1-opleiding kan de leerling indien nodig nog jobcoaching krijgen om de leerling te begeleiden op de eerste werkplek. Symbion start met de niveau 1-opleidingen in samenwerking met Praktijkschool Arentheem en De Vijverberg. In januari 2007 is er voor de drie scholen nog geen licentie voor het uitvoeren van niveau 1-opleidingen, maar er is wel een toezegging van ROC A12 dat zij de drie scholen deze licentie zullen verstrekken. De drie scholen hebben afgesproken samen te werken op het gebied van de ontwikkeling van de opleidingen. Ook is er onderlinge verplaatsing van leerlingen mogelijk: als één van de PrO-scholen te weinig leerlingen heeft om een opleiding te laten starten, kan de leerling de opleiding volgen bij één van de andere twee scholen. Of dan ook de andere onderdelen van het Praktijkonderwijs zoals de leerlingbegeleiding, coaching en leerlijnen 'wonen' en 'vrije tijd' op de andere school worden uitgevoerd, is nog niet besloten.

5 Sociaal-emotionele problematiek

Het Praktijkonderwijs heeft een zorgstructuur en onderwijskundige aanpak, die het mogelijk maakt om leerlingen met een laag IQ en relatief grote leerachterstanden een veilige overstap te laten maken van een onderwijs- naar een werksituatie. Bestudering van de gegevens van de leerlingenpopulatie van het Praktijkonderwijs toont dat PrO-leerlingen vaak ook andere problemen hebben die het leren kunnen hinderen. Attention Deficit Hyperactivity Disorder (ADHD), stoornissen in het autistisch spectrum en impulsiviteit komen regelmatig voor bij PrO-leerlingen. Deze sociaal-emotionele problemen zijn echter niet zodanig verstorend dat de RVC bij de beoordeling van het onderwijskundig rapport van de leerling heeft besloten dat de leerling niet in aanmerking komt voor een PrO-indicatie. In enkele gevallen blijkt tijdens het PrO-onderwijs dat de leerling toch beter op zijn plaats is in een school voor speciaal onderwijs. Het gaat om slechts 1 à 2% van de totale leerlingenpopulatie van een PrO-school. Een groter percentage leerlingen heeft een gediagnosticeerde stoornis als ADHD of ASS, die echter hanteerbaar is in de onderwijssetting van het PrO. De klassen zijn maximaal 16 leerlingen groot, praktijkvakken worden in groepen van acht leerlingen gegeven en docenten bieden de leerlingen veiligheid en structuur. Zij doen dit door alles wat er in de klas gebeurt of moet gebeuren te benoemen en bespreekbaar te maken. Dit helpt de leerlingen grip te krijgen op de schoolse omgeving en de regels die daar gelden.

6 Leerlingen met ASS

Symbion is als school voor Praktijkonderwijs gespecialiseerd in het bieden van individuele onderwijstrajecten, zodat iedere leerling het onderwijsaanbod ontvangt dat hij nodig heeft. Om die reden heeft de directie van Symbion positief gereageerd op de brief van mevr. Schokkenbroek en dhr. Van de Beeten, waarin zij aandacht vragen voor de onderwijsbehoefte van leerlingen met een stoornis in het autistisch spectrum.

6.1 Speciaal onderwijs

In het Nederlandse voortgezet onderwijs worden leerlingen met speciale onderwijsbehoeften waar mogelijk opgevangen in het reguliere onderwijs. Het Leerweg Ondersteunend Onderwijs (LWOO) maakt het financieel mogelijk om leerlingen met leerachterstanden en/of sociaal emotionele problematiek met extra zorg te laten deelnemen aan het reguliere VMBO. Er zijn echter leerlingen die gehinderd worden door dussdanige problematiek, dat ze een aangepaste onderwijssetting nodig hebben. Hiertoe bestaan er verschillende vormen van speciaal onderwijs, waarbinnen de inhoudelijke component van het voortgezet onderwijs wordt gecombineerd met een traject op het gebied van sociale of persoonlijke ontwikkeling. Binnen het speciaal onderwijs worden vier clusters onderscheiden:

Cluster I – leerlingen met een visuele handicap

Cluster II – leerlingen met een auditieve handicap

Cluster III – leerlingen met een lichamelijke of geestelijke handicap

Cluster IV – leerlingen met psychiatrische en/of gedragsstoornis

Leerlingen worden aan het eind van het basisonderwijs verwezen naar een 'cluster-school' of zij hebben binnen een bepaald cluster al het basisonderwijs doorlopen en stromen door naar een school voor voortgezet speciaal onderwijs. Bij een aantal leerlingen wordt problematiek pas in het regulier voortgezet onderwijs 'ontdekt' en vindt een verwijzing plaats nadat een leerling in het voortgezet onderwijs gestrand is. Dit komt in het VMBO regelmatig voor, met name met betrekking tot gedragsproblematiek die na psychodiagnostisch onderzoek zo ernstig blijkt te zijn, dat een verwijzing naar een cluster IV-school noodzakelijk is.

6.2 ASS

Leerlingen die zijn gediagnosticeerd met een stoornis in het autistisch spectrum, doen een speciaal beroep op hun leeromgeving. Hoewel leerlingen met ASS onderling veel van elkaar verschillen, zijn de symptomen van hun stoornis in grote lijnen hetzelfde. ASS betekent dat een leerling in feite een drietal stoornissen heeft, die zich manifesteren in de interactie, in de verbale en non-verbale communicatie en in de verbeelding. De combinatie van deze drie stoornissen zorgt dat er bij leerlingen met ASS sprake is van een zeer beperkt repertoire van interesses en activiteiten. Doordat zij prikkels van buitenaf niet goed kunnen verwerken, leveren veranderingen en nieuwe ervaringen veel spanning op. De leerling zoekt veiligheid en zekerheid in zaken die hij kent en blijft daar als het ware in hangen. Leerlingen met ASS overzien het geheel niet, nemen zeer gedetailleerd waar, de gewenning loopt verstoord, ze kunnen spanningen moeilijk reguleren en sociale betekenisgeving verloopt moeizaam. Bij ASS kan er sprake zijn van co-morbiditeit (het samengaan van een stoornis met andere stoornissen). Het komt voor dat leerlingen met ASS bijvoorbeeld ook angst- en stemmingsstoornissen, ADHD of perceptuele problemen (slechtziendheid, doof- of blindheid) hebben. Het is niet mogelijk leerlingen te 'genezen', maar dat betekent niet dat de leerlingen niet kunnen leren. Daarvoor is een aangepaste, prikkelarme setting nodig, die de leerling bovendien veiligheid en structuur biedt. Ook aan de docenten worden specifieke eisen gesteld. Enerzijds moeten zij meegaan in de behoefte van de leerling om alles bij het oude te laten, anderzijds moeten zij de leerling vriendelijk, consequent en systematisch tot ander gedrag brengen. Het is belangrijk om gebeurtenissen en de betekenis ervan te benoemen, omdat de leerling niet zelf aanvoelt wat er aan de hand is (Van Lieshout, 2002¹).

7 Oriënterend gesprek

Mw. Schokkenbroek en dhr. Van de Beeten constateren dat er voor leerlingen met ASS geen adequaat onderwijsaanbod is met betrekking tot arbeidstoeleiding. Zij hebben deze problematiek onder de aandacht gebracht van scholen voor speciaal onderwijs, ROC's, verenigingen en stichtingen

¹ T. van Lieshout (2002), *Pedagogische adviezen voor speciale kinderen. Een praktisch handboek voor professionele opvoeders, begeleiders en leerkrachten*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu Van Loghum.

die iets voor deze leerlingen zouden kunnen betekenen. Zij hebben ook de directie van Symbion benaderd.

In een eerste gesprek dat plaatsvond op 27 oktober 2006 tussen mw. Schokkenbroek, dhr. van de Beeten, dhr. Noback (Nederlandse Vereniging voor Autisme), dhr. Wildenbeest (stagecoördinator en coördinator leerlingzaken Symbion) en mw. Sebregts (directeur Symbion) is de problematiek verder verkend.

Veel van wat Symbion de PrO-leerlingen biedt, is ook wenselijk voor leerlingen met ASS. De plaatsingsstage, waarbij een match wordt gemaakt tussen een bedrijf, de leerling en het werk zou voor leerlingen met ASS betekenen dat hen een werkplek 'op maat' wordt geboden, zodat de kans van de leerling op passend werk aanzienlijk vergroot wordt. De intensieve stagebegeleiding die eventueel wordt voortgezet in de vorm van jobcoaching als de leerling eenmaal werkt, zorgt voor een veilige overstap van school naar werk. De ontwikkeling die Symbion heeft ingezet in de richting van het aanbieden van ROC niveau 1-opleidingen is vooral aantrekkelijk voor leerlingen met ASS, omdat een opleiding binnen een kleine school als Symbion betekent dat zij wel een ROC-opleiding kunnen volgen, maar dat zij verder alle voordelen hebben die ook PrO-leerlingen worden geboden: de leerlijnen 'wonen' en 'vrije tijd' om hen sociaal en maatschappelijk vaardig te maken, de overzichtelijke leeromgeving, de docenten die gewend zijn om ook impliciete verwachtingen en gedragsregels te expliciteren en de coaching om tegemoet te komen aan de individuele leerbehoeften van de leerlingen.

8 Overwegingen

Er zijn voldoende redenen waarom het voor leerlingen met ASS aantrekkelijk is onderwijs binnen een school voor Praktijkonderwijs als Symbion te volgen. Hoewel het nog niet mogelijk is leerlingen zonder PrO-indicatie aan te nemen en financiering voor het onderwijs aan andere dan PrO-leerlingen te krijgen, is het de moeite waard om te onderzoeken of het onderwijs aan leerlingen met ASS binnen Symbion mogelijk gemaakt kan worden. Symbion heeft de expertise in huis om deze leerlingen een goed onderwijsaanbod te bieden en kan zo het gat tussen het speciaal onderwijs en het ROC dichten. In feite zou het bieden van onderwijs aan leerlingen met ASS een uitbreiding van de doelgroepen binnen Symbion betekenen. Deze uitbreiding impliceert echter ook het ontwikkelen van een nieuw onderwijstraject. In tegenstelling tot het realiseren van ROC niveau 1-opleidingen in het Praktijkonderwijs gaat het om een geheel nieuwe ontwikkeling, waardoor er nog geen andere scholen zijn waarmee Symbion kan samenwerken. Het is wel mogelijk om waar nodig extern expertise in te huren, bijvoorbeeld met betrekking tot het omgaan met leerlingen met ASS.

Er zijn ook beperkingen die gepaard gaan met het aanbieden van een beroepsopleiding aan leerlingen met ASS binnen een school voor Praktijkonderwijs. Leerlingen met ASS hebben een normale intelligentie en zijn daardoor cognitief in staat tot hogere prestaties dan PrO-leerlingen. Docenten van Symbion moeten zich ervan bewust zijn dat leerlingen met ASS tijd nodig hebben om zich handelingen eigen te maken, maar dat andere oorzaken heeft dan bij PrO-leerlingen het geval is. PrO-leerlingen moeten veel oefenen om zich via herhaling motorisch en cognitief lastige handelingen eigen te maken. Leerlingen met ASS zijn in staat om bepaalde lesstof of situaties cognitief goed te duiden, maar wanneer op uitvoering aankomt, is dit moeilijk voor hen. Zij hebben veel oefening nodig om de vertaalslag van het weten naar het kunnen te maken. Bovendien kan er door de kennis die de leerling heeft van de wijze waarop een handeling moet worden verricht ook faalangst ontstaan. Leerlingen met ASS kunnen perfectionistisch zijn, waardoor er voor hen een hoge drempel is om tot uitvoering van een handeling te komen.

Ook waar het gaat om de leerlijnen 'wonen' en 'vrije tijd' moet binnen Symbion kritisch worden gekeken naar het aanbod voor PrO-leerlingen. Het einddoel van het onderwijs met betrekking tot deze leergebieden zal waarschijnlijk hetzelfde zijn. De vraag is of de lesmaterialen geschikt zijn voor leerlingen met ASS. Waarschijnlijk moeten in het programma aanpassingen gedaan worden, vanwege het zojuist geschetste verschil tussen PrO-leerlingen en leerlingen met ASS.

Binnen het PrO kunnen leerlingen met ASS vooralsnog geen opleiding volgen die past bij hun cognitieve capaciteiten. Het hoogst haalbare is een niveau 1-opleiding. Omdat de leerlingen met ASS mogelijk meer kunnen dan binnen Symbion kan worden geboden, verdient het aanbeveling om leerlingen een opleiding binnen een sector aan te bieden en niet te kiezen voor AKA, de Arbeidsmarkt Kwalificerende Assistentenopleiding. De leerlingen kunnen zich bekwamen in een vakrichting, waarna ze in die sector hun plaatsingsstage kunnen lopen. Als blijkt dat de leerling meer capaciteiten heeft, dan kan hij zich via het bedrijf verder bekwamen en eventueel een bedrijfsopleiding volgen. Omdat het voor leerlingen met ASS moeilijk is om met veranderingen om te gaan, zou een dergelijk traject begeleid moeten worden door een jobcoach.

Wanneer het gaat om de initiële beroepsopleiding, dan lijken de sectoren techniek, groen en economie (detailhandel) het meest geschikt te zijn. Deze sectoren bieden de mogelijkheid om te

werken zonder afhankelijk te zijn van (het contact met) anderen. Dit neemt niet weg dat nagestreefd moet worden dat leerlingen een aantal competenties verwerven die binnen de AKA, Arbeidsmarkt Kwalificerende Assistentenopleiding, worden aangeboden. Als leerlingen door middel van een portfolio kunnen aantonen dat zij een aantal van deze competenties beschikken, zal dat de bereidheid van een werkgever om de leerling in dienst te nemen vergroten. Het is dan helder wat wel en niet van de leerling verwacht kan worden, waardoor de arbeidshandicap van leerlingen met ASS genuanceerd wordt.

9 Benodigde ontwikkelingen binnen Symbion

Om het opleidingstraject voor leerlingen met ASS te realiseren, is er veel ontwikkeling nodig binnen Symbion. Hieronder wordt een eerste inventarisatie van ontwikkelingen gegeven, te weten op het gebied van onderwijskundige zaken, verbreding van de expertise binnen Symbion en uitbreiding van het stagebestand. Ook de activiteiten op directieniveau worden benoemd.

9.1 Onderwijskundige ontwikkelingen

- **ROC niveau 1-opleidingen**
Er is in januari 2007 nog geen licentie aan Symbion verstrekt om niveau 1-opleidingen binnen het Praktijkonderwijs te realiseren. Het is aannemelijk dat deze licentie er op korte termijn komt. Binnen Symbion wil men de niveau 1-opleidingen AKA, Groen, Verzorging en Detailhandel realiseren. De praktijkdocenten die deze opleidingen kunnen verzorgen, zijn bezig met het uitwerken van de onderwijsinhoud in samenwerking met docenten van het ROC en collega's van Praktijkschool Aretheem en de Vijverberg. In het schooljaar 2006-2007 bereiden de docenten de niveau 1-opleiding voor, waarna zij in de schooljaren 2007-2008 en 2008-2009 de opleidingen uitvoeren en allerlei praktische problemen oplossen gedurende de looptijd van de trajecten. Om leerlingen met ASS een onderwijstraject te kunnen bieden, moeten de docenten gedurende het eerste uitvoeringstraject van de niveau 1-opleidingen ook aan de slag gaan met de ontwikkeling van dit traject voor leerlingen met ASS.
- **Leerlijnen wonen en vrije tijd**
Binnen het PrO hebben docenten zes jaar de tijd om de leerlijnen wonen en vrije tijd aan te bieden. Om leerlingen met ASS op een goede manier voor te bereiden op een zelfstandig leven, moet hen naast een beroepsopleiding ook de leerlijnen wonen en vrije tijd worden aangeboden. De wijze waarop dat moet gebeuren, is anders dan in het PrO, omdat de duur van de opleiding korter is. Docenten moeten daarom de leerlijnen wonen en werken voor leerlingen met ASS opnieuw ontwikkelen.

9.2 Expertiseontwikkeling

- Binnen Symbion is de opvang van leerlingen met ASS niet nieuw. Er zijn PrO-leerlingen bij wie een stoornis in het autistisch spectrum is gediagnosticeerd. Een verschil is echter dat bij de betreffende PrO-leerlingen de stoornis ondergeschikt is aan andere leerlingkenmerken, waardoor een plaatsing binnen het PrO en niet binnen een school voor speciaal onderwijs aan de orde was. Bovendien zijn docenten gewend om een enkele leerling met ASS in de reguliere groep te hebben. Binnen dit project gaat het echter om een groep waarin uitsluitend leerlingen met gediagnosticeerd ASS zitten. Docenten zullen zich verder moeten bekwamen om een groep met leerlingen die allen ASS hebben op de juiste manier te kunnen begeleiden.

9.3 Uitbreiding van het stagebestand

- De bedrijven waar leerlingen van het Praktijkonderwijs stagelopen, bieden leerlingen de mogelijkheid om ongeschoolde arbeid te verrichten. Bovendien hebben zij ruimte om leerlingen een plaatsingsstage te laten lopen en de leerling op termijn in dienst te nemen. Leerlingen met ASS vragen mogelijk om een ander type werk dan de PrO-leerlingen. Zij hebben immers vaak een normale intelligentie, maar hebben door hun sociaal-emotionele ontwikkeling behoefte aan een overzichtelijke, gestructureerde werkomgeving. Veranderingen in de werkomgeving zijn wel mogelijk, maar moeten op een geleidelijke, systematische manier worden ingevoerd. Een bedrijf dat een leerling met ASS in dienst neemt moet daar rekening mee houden en bereid zijn op deze manier zijn werknemer gedurende de duur van het dienstverband te begeleiden. Vermoedelijk is het aantal stagebedrijven van Symbion niet toereikend om meerdere leerlingen met ASS te plaatsen. Dit betekent dat een uitbreiding van het stagebestand nodig is met bedrijven die een speciale arbeidsplaats bieden.
- Bedrijven die PrO-leerlingen in dienst nemen, kunnen looncompensatie ontvangen. De werknemer kost hen dan minder aan loonkosten, waardoor het aantrekkelijk wordt om de

leerling in dienst te nemen. Mogelijk geldt de looncompensatie ook als een leerling met ASS in dienst wordt genomen. Dit zou verder uitgezocht moeten worden, omdat daardoor de plaatsingsmogelijkheden van deze leerlingen vergroot kunnen worden.

9.4 Activiteiten op directieniveau

Bovenstaande ontwikkelingen zijn interne zaken die door de docenten, afdelingsmanager Midden-/Bovenbouw en stagecoördinator van Symbion moeten worden opgepakt. Om leerlingen met ASS op te kunnen nemen, zijn er ook op directieniveau een aantal activiteiten noodzakelijk.

- Symbion is een school die behoort tot de Stichting Voortgezet Onderwijs de Liemers (SVOL) en samen met de twee andere scholen van de SVOL, het Candea College en het Liemers College, valt onder het samenwerkingsverband 11.4. Als Symbion het onderwijsaanbod wil uitbreiden met opleidingen voor leerlingen met ASS dan wordt dit overlegd met de andere twee scholen. De kans dat zij bezwaren hebben tegen deze activiteit van Symbion is niet groot, zolang dit niet betekent dat de opnamecapaciteit voor leerlingen van het Candea College en Liemers College niet in het gedrang komt.
- Het is nog niet duidelijk hoe groot de doelgroep is van leerlingen met ASS, die behoefte hebben aan een opleidingstraject dat leidt tot betaald werk. Voor dit project gaat het in eerste instantie om leerlingen die in de Liemers wonen en daardoor makkelijk naar Symbion kunnen komen. Onderzocht moet worden of de gemeentes in de Liemers het eventuele vervoer van deze leerlingen kunnen bekostigen. De gemeente Montferland en omliggende gemeentes hebben besloten het leerlingenvervoer in beperkte mate in stand te houden, maar het is niet zeker dat zij dit ook doen als Symbion een andere doelgroep dan PrO-leerlingen heeft. De ligging van de school bij het station van Didam biedt overigens ook mogelijkheden om leerlingen die niet uit de regio komen, binnen Symbion onderwijs te bieden. Om het project van start te laten gaan, moeten tussen de zes en acht leerlingen het opleidingstraject willen volgen.
- De uitbreiding van het onderwijsaanbod binnen Symbion heeft een relatie met de invulling van de zorgplicht, die waarschijnlijk in 2007 gestalte krijgt in het Nederlands onderwijs. De zorgplicht houdt in dat een school verplicht is iedere leerling die zich aanmeldt passend onderwijs te bieden. Als dat niet binnen de eigen schoolorganisatie kan, dan moet de school zorgen voor plaatsing in een andere school waar wel een voor die leerling geschikt onderwijsaanbod kan worden gerealiseerd. De wijze waarop de zorgplicht wordt ingevuld, is een beleidskeuze die binnen het samenwerkingsverband gemaakt moet worden. De keuze om binnen Symbion leerlingen met ASS een plaats te geven, is een invulling van de zorgplicht en daarom een kwestie die alledrie de scholen van het samenwerkingsverband aangaat.
- De invoering van de zorgplicht betekent dat de strikte scheiding van het speciaal onderwijs in clusters wordt opgeheven. Als dat het geval is, zal het inschrijven van leerlingen die behoren tot een bepaald cluster geen bezwaren opleveren en is het mogelijk hiervoor toestemming en financiering van het ministerie van OC&W te verkrijgen. Vooralsnog is het echter niet mogelijk om op een school voor Praktijkonderwijs leerlingen aan te nemen die geen PrO-beschikking hebben.

10 Vervolg

Om een opleidingstraject voor leerlingen met ASS te realiseren, is het noodzakelijk dat er financiering wordt gevonden om de ontwikkeling van het traject mogelijk te maken. Daarom is contact gezocht met de VO-raad om te bezien of het onderwijs aan leerlingen met ASS kan worden gefinancierd op basis van het innovatiearrangement. Ook wordt gekeken of het mogelijk is de leerling- en persoonsgebonden budgetten te bundelen en zo het onderwijs te bekostigen. Om inzichtelijk te maken wat het realiseren van het opleidingstraject voor leerlingen met ASS behelst, wordt hierna een projectplan weergegeven. Hierin wordt een beschrijving gegeven van het doel, de doelgroep, de activiteiten, didactische uitgangspunten, het resultaat, de externe verantwoording en de financiële consequenties van het project beschreven.

Projectplan ‘Arbeidstoeleiding binnen het Praktijkonderwijs ten behoeve van leerlingen met een stoornis in het autistisch spectrum’

Aanleiding	<p>Op 27 oktober 2006 werd de aandacht van de directie van Symbion gevestigd op het feit dat er voor jongeren die zijn gediagnosticeerd met een stoornis in het autistisch spectrum geen adequaat opleidingsaanbod is. Zij volgen het voortgezet speciaal onderwijs en sluiten dat met een diploma af, maar het is voor hen niet mogelijk om deel te nemen aan een beroepsopleiding binnen het ROC. De grootschaligheid van het ROC en het beroep dat in het ROC gedaan wordt op de zelfredzaamheid van de leerling, maakt dat leerlingen met ASS in het ROC geen kans van slagen hebben.</p> <p>Symbion is een school voor leerlingen met speciale onderwijsbehoeften. De afdeling Praktijkonderwijs is erop gericht leerlingen zich cognitief, sociaal-emotioneel en persoonlijk te laten ontwikkelen. Het einddoel van het onderwijs is een baan binnen een bedrijf of op een beschermde werkplek. Veel onderdelen van het Praktijkonderwijs zijn zeer geschikt om ook aan te bieden in een opleidingstraject voor leerlingen met ASS. Om die reden heeft de directie van Symbion besloten te onderzoeken of het mogelijk is om binnen Symbion opleidingstrajecten voor leerlingen met ASS te realiseren.</p>
Context	<p>Het Praktijkonderwijs is een onderwijsvorm die behoort tot het regulier voortgezet onderwijs. De leerlingen hebben een IQ tussen de 55 en 80 en leerachterstanden van drie of meer leerjaren op twee van de vier didactische vaardigheden begrijpend en technisch lezen, spelling en inzichtelijk rekenen, waarbij de leerling in ieder geval begrijpend lezen en inzichtelijk rekenen een achterstand van minimaal drie leerjaren moet hebben. Veel PrO-leerlingen hebben eveneens sociaal-emotionele problemen, die variëren van faalangst tot gediagnosticeerde stoornissen als ADHD en ASS. Binnen het Praktijkonderwijs wordt dan ook veel aandacht besteed aan de persoonlijke ontwikkeling van de leerling. Het doel van het Praktijkonderwijs is leerlingen te begeleiden naar werk. Daartoe zijn er plaatsingsstages, waar leerlingen in eerste instantie stageren om vervolgens bij het bedrijf in dienst te komen.</p> <p>Leerlingen met ASS hebben net als PrO-leerlingen een gestructureerde leeromgeving nodig. Door hun stoornis kunnen zij prikkels van buitenaf moeilijk scheiden en het is moeilijk voor hen om overzicht te houden. Ook hebben zij moeite met sociale relaties, omdat het ontbreekt aan inbeeldingsvermogen. Het is voor hen moeilijk te begrijpen wat een ander voelt en daarop te reageren. Leerlingen met ASS die een normale intelligentie hebben, zijn in staat om veel zaken cognitief te beheersen. Het vergt echter een gestructureerde omgeving en veel oefening om de leerlingen de bijbehorende vaardigheden te doen ontwikkelen. Juist in de praktische uitvoering ervaren zij problemen.</p> <p>Deze hindernissen gelden op alle gebieden: wonen, werken en vrije tijd. Om die reden is het voor leerlingen met ASS belangrijk om ook aan hun persoonlijke ontwikkeling te werken. Hoewel hun stoornis een levenslange handicap betekent, zijn zij wel in staat om te leren als dat op een geleidelijke, systematische manier gebeurt. Het is de bedoeling dat ook deze leerlingen, net als PrO-leerlingen, worden toegeleid naar een werkplek die bij hen past.</p>
Doel	<ul style="list-style-type: none"> • Het doel van het project is het al dan niet realiseren binnen Symbion van beroepsopleidingen binnen de sectoren techniek, groen en economie (detailhandel) op ROC niveau 1 voor leerlingen met een stoornis in het autistisch spectrum. • Het doel van de opleiding die de leerlingen met ASS wordt geboden is het vinden van een baan binnen het bedrijfsleven of op een beschermde werkplek. • Tijdens het opleidingstraject wordt ook gewerkt aan de persoonlijke ontwikkeling van de leerlingen met ASS. Concreet betekent dit dat hen via een leerlijn ‘wonen’ en ‘vrije tijd’ vaardigheden worden geleerd die hen, binnen hun mogelijkheden in staat stellen een zelfstandig leven te leiden, waarin wonen (zelfredzaamheid), werken en vrijetijdsbesteding een plaats hebben. Hiervoor is een nauwe samenwerking met de ouders en eventuele externe experts nodig.

Doelgroep	<p>De doelgroep bestaat uit leerlingen bij wie ASS is gediagnosticeerd en die op basis daarvan een beschikking voor het speciaal onderwijs hebben gekregen. Het kan daarbij gaan om leerlingen met een cluster II- of een cluster IV-beschikking. De stoornis leidt tot sociaal-emotionele en internaliserende gedragsproblematiek en niet tot agressiviteit en externaliserend conflictueus gedrag.</p> <p>De leerlingen die naar Symbion komen, hebben onderwijs gevolgd binnen een school voor (speciaal) voortgezet onderwijs en zijn bij instroom in Symbion 15 tot 17 jaar.</p> <p>De leerling en diens ouders staan achter het opleidingstraject en zijn bereid zich in te spannen om het traject succesvol te laten verlopen. Een coöperatieve houding van de ouders is vereist om het traject voor de leerling goed te laten verlopen. Gedurende het onderwijs binnen Symbion is er nauwe samenwerking met de ouders nodig.</p>
Didactische uitgangspunten	<ul style="list-style-type: none"> • De leerlingen krijgen binnen Symbion les in een eigen stamgroep. Vanwege de problematiek van de leerlingen is de maximale groepsgrootte 8 leerlingen. Het is niet aannemelijk dat alle leerlingen voor dezelfde sector kiezen. Onderzocht moet worden of de leerlingen met ASS samen met PrO-leerlingen praktijkvakken kunnen volgen. • Afhankelijk van de vooropleiding hebben de leerlingen al dan niet een keuze gemaakt voor een bepaalde sector. Om de leerlingen een goed beeld te geven wat de sectoren inhouden in het perspectief van toekomstig werk, wordt de leerlingen in het eerste half jaar van het opleidingstraject een oriëntatie geboden op de sectoren techniek, groen en economie (detailhandel). • Het traject duurt minimaal twee leerjaren. De leerlingen stromen uit via een plaatsingsstage bij een bedrijf waar zij een voor hen passende werkplek vinden. • Het opleidingstraject is gericht op het vinden van een baan in een bedrijf of op een beschermde werkplek. De leerlijnen wonen en vrije tijd staan in het teken van dit doel
Activiteiten	<p>Dit project kent een aantal fasen, waarbij het resultaat in een bepaalde fase leidt tot het al dan niet starten van de volgende fase.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Verkenningsfase: onderzocht wordt of het project haalbaar is en of er voldoende leerlingen zijn die aan het traject kunnen deelnemen • Voorbereidingsfase: het opleidingstraject wordt inhoudelijk voorbereid en de nodige afspraken met externe instanties worden gemaakt. • Uitvoeringsfase: de aanmelding van leerlingen vindt plaats en het onderwijs wordt gestart • Evaluatiefase: er wordt gereflecteerd op het verloop van het traject, de voorkomende problemen en de wijze waarop daar een antwoord op wordt gevonden. De evaluatie kan leiden tot bijstelling van het project.
Resultaat	<p>Als na de verkenningsfase een positief besluit wordt genomen, resulteert het project in het voorbereiden en uitvoeren van het opleidingstraject voor leerlingen met ASS. De haalbaarheid van het project hangt af van de mate waarin Symbion in staat is het traject te bemensen en financiering te vinden voor de activiteiten die in het kader van dit opleidingstraject plaats moeten vinden en die buiten de reguliere leerlingbegeleiding en leerlingenzorg vallen. Ook moet Symbion de licentie voor het verzorgen van niveau 1-opleidingen verkrijgen en in het schooljaar 2007-2008 starten met de niveau 1-opleidingen voor leerlingen van het PrO. Er is dan voldoende ervaring opgedaan met de invulling van deze opleidingen om in augustus 2008 te starten met hetzelfde opleidingstraject voor leerlingen met ASS.</p>
(Externe) verantwoording	<p>Voordat aan de verkenningsfase wordt begonnen, is het noodzakelijk dat betrokkenen in en buiten de school kennisnemen van dit projectplan. Het team Midden- en Bovenbouw PrO moet worden geïnformeerd en dit projectplan wordt voorgelegd aan de MR om van hen al dan niet instemming te verkrijgen. Het VAC, het bedrijf waarmee Symbion samenwerkt op het gebied van jobcoaching, wordt gevraagd wat de mogelijkheden zijn om voor leerlingen met ASS jobcoaching aan te vragen.</p> <p>Ook het College van Bestuur van de SVOL, het Directie Platform Zorg (DPZ) en de coördinator van het samenwerkingsverband worden op de hoogte gebracht van het voornemen om leerlingen met ASS in de leeftijd van 15 tot 17 jaar onderwijs te</p>

	<p>gaan bieden binnen Symbion.</p> <p>Gedurende de verkenningsfase moet ook duidelijkheid verkregen worden over de grootte van de doelgroep van leerlingen met ASS, die in aanmerking komen voor een opleidingstraject binnen Symbion. Er zijn tussen de 6 en 8 leerlingen nodig om het traject te kunnen starten. Voor Symbion is het bovendien belangrijk inzicht te verkrijgen in de doelgroep met betrekking tot het aantal leerlingen dat in de komende jaren een beroep op Symbion wil doen. Daarvoor is het relevant te weten welke ontwikkelingen met betrekking tot arbeidstoeleiding er zijn binnen het speciaal onderwijs en de ROC's in de omgeving.</p> <p>De verkenningsfase houdt ook in dat de inhoudelijke invulling van het opleidingstraject onderzocht wordt. De inzet van docenten en specialisten in de school zoals remedial teachers, coördinatoren leerlingzaken en schoolpsycholoog is hierbij noodzakelijk. Door te onderzoeken hoe het onderwijs er uit moet zien, wordt duidelijk of binnen Symbion voldoende expertise aanwezig is om leerlingen met ASS op de juiste manier onderwijsinhouden te doen verwerven en hen te begeleiden. In feite is de verkenningsfase een eerste start van de voorbereidingsfase, maar er kan aan het eind van de verkenningsfase worden besloten het project (nog) niet uit te voeren.</p>
<p>Tijdpad</p> <p><i>Januari 2007</i></p> <p><i>Februari 2007</i></p> <p><i>Maart/april 2007</i></p> <p><i>Mei 2007</i></p> <p><i>mei 2007</i></p> <p><i>Augustus - december 2007</i></p> <p><i>Februari 2008</i></p> <p><i>Maart 2008</i></p> <p><i>April/juni 2008</i></p>	<p>Het tijdpad voor dit project is voor de periode tot aan de zomervakantie 2007 gedetailleerder uitgewerkt dan de periode daarna. De reden hiervoor is dat in de maanden januari tot en met juni 2007 de verkenningsfase plaatsvindt. Als in mei 2007 wordt besloten het project uit te gaan voeren, dan moet in juni 2007 een notitie t.b.v. de voorbereidingsfase worden opgesteld.</p> <ul style="list-style-type: none"> • bespreking van het projectplan met dhr. van de Beeten, mevr. Schokkenbroek en dhr. Noback. • Bespreking van het projectplan met het managementteam van Symbion • Oriënterend gesprek met dhr. H. Leijnhorst (Platform beroepsonderwijs) i.v.m. een mogelijke aanvraag van financiering voor dit project als innovatiearrangement • Licentie van ROC A12 voor het verzorgen van niveau 1-opleidingen • Onderzoek naar de grootte van de doelgroep in de regio de Liemers. • Bespreking van het projectplan met de MR van Symbion • Bespreking van het projectplan met docenten van het team Midden-/Bovenbouw • Bespreking van het projectplan met het College van Bestuur van de SVOL • Oriënterende werkzaamheden van docenten en specialisten Symbion t.a.v. de invulling van de opleiding • Bespreking van het projectplan met het DPZ • Rapportage van docenten die zich hebben georiënteerd op de invulling van het opleidingstraject voor leerlingen met ASS • Helderheid over het al dan niet toekennen van financiën vanuit het Platform beroepsonderwijs • Afsluiting van de verkenningsfase met een beslissing om al dan niet verder te gaan met de voorbereidingsfase van het project • Voorbereidingsfase: <ul style="list-style-type: none"> - Contact met cluster IV- en eventueel cluster II-scholen om inzicht te krijgen in de vooropleiding van de leerlingen - Inhoudelijk verdieping op ASS bij leerlingen met een normale intelligentie - aanpassing van de leerlijnen wonen en vrije tijd voor leerlingen met ASS, - onderzoek naar de inzetmogelijkheden van lesmaterialen, - nagaan hoe het traject moet worden georganiseerd binnen Symbion, bijv. ten aanzien van de pauzes, lesrooster, duur van de lessen. - Voorbereiden van werving van leerlingen • Werving van leerlingen voor het opleidingstraject. Dit gebeurt in samenwerking met de toeleverende school voor speciaal voortgezet onderwijs. • Aanmelding en inschrijving van leerlingen voor het traject • Voorbereiding door docenten die het traject uit gaan voeren: mentor,

Augustus 2008

praktijk- en theorie docenten

- Start opleidingstraject voor leerlingen met ASS